

1. PODSTATA, ZÁKLADNÉ PRINCÍPY EKONÓMIE A EKONOMICKÉHO MYSLENIA A ICH VYUŽITIE V PRAXI

1.1 VYMEDZENIE PODSTATY EKONÓMIE¹

1. Čo je ekonómia?

- spoločenská veda, ktorá vznikla odčlenením z morálnej filozofie o (alternatívnych) rozhodovaniach a voľbách ľudí o tom, ako (akými prostriedkami) uspokojiť svoje neobmedzené potreby vzácnymi zdrojmi, vrátane času
- veda o ľudskom konaní (*human action*), ktorá ukazuje človeku, ako má efektívne konať, aby dosiahol určité ciele a o spoločenskej koordinácii a ekonomických interakciách ľudí
- prostredníctvom nej je možné popisovať, analyzovať a porovnávať ľuďmi volené prostriedky (faktory) k dosiahnutiu ich cieľov pri obmedzených zdrojoch a
- prostredníctvom nej je možné vyvodzovať vzťahy poznateľných príčin a predvídateľných dôsledkov rozhodnutí ľudí bez hodnotových súdov – znaky ekonómie ako pozitívnej vedy²: *kauzálny charakter a hodnotová neutralita* (nie čistá, keďže je vedou o konaní človeka) a
- prostredníctvom nej je tiež možné vyhodnocovať ekonomické vzťahy jednotlivcov s ohľadom na širšie (politické, právne a iné) súvislosti v spoločnosti a ekonomické aspekty spoločenských systémov a ich dôsledkov – v chápaní ekonómie ako politickej ekonómie.³

2. Čo skúma (politická) ekonómia?

- odpovede na: „čo je..“, „čo sa stane, ak..“, čo a ako vplýva na..“
- ľudské konanie (ako vedomé a účelové chovanie človeka - do určitej miery racionálne rozhodovanie človeka, rešpektujúc „hranice rozumu“ a ľudského poznania), najmä spôsoby rozhodovania človeka o využití obmedzených, resp. vzácných, statkov, výmenné procesy, vzťahy a rozhodovania ekonomických subjektov
- podstatu ekonomických javov: zdroj (tvorbu), rozdeľovanie a príčiny bohatstva jednotlivcov, rodín, a tým aj komunit a národov [v zhode s tým je aj názov a zameranie knihy Adama Smitha *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, známom verejnosti pod skráteným názvom *Bohatstvo národov*, prvýkrát publikovanom v roku 1776]
- fungovanie zložitých vzťahov ľudí na základe dobrovoľných ekonomických rozhodovaní jednotlivcov, predovšetkým smerovaných k výmenám medzi nimi [popísané napríklad Adamom Smithom: *spontánny poriadok, prirodzená sloboda s neviditeľnou rukou trhu*].

¹ Vymedzenie a podstata ekonómie sú iba naznačené, keďže sa predpokladá, že účastníkom AKE sú v značnej miere známe.

² Ekonómia by nemala zahŕňať hodnotové súdy („ako sa má človek správať a aký má mať cieľ“, „či je cieľ morálny“ a pod.). Hodnotové súdy však má prenechať etike. Napriek tomu sa v učebniciach ekonómie bežne vymedzuje aj *normatívna ekonómia* (zahŕňajúca hodnotové súdy a odporúčania), ktorá sa v praxi využíva pre účely hospodárskej politiky.

³ AKE sa opiera o politickú ekonómiu (slobody), ktorá prepája ekonomický prístup s princípmi slobodnej spoločnosti.

Práve skúmanie týchto, pre ekonómiu a ekonomické myslenie kľúčových, otázok rozpracoval prvý komplexne, v ucelenom, nereduktívnom a logicky usporiadanom systéme Adam Smith v jeho *Bohatstve národov* a v nadväznosti na neho ďalší ekonómovia.

Potvrdením sú slová Hayeka: „...bol to práve Smith, ktorý bol najväčším ekonómom, lebo dokázal prenikavo uchopiť a jasne rozpoznať ústredné problémy ekonomickej vedy“⁴.

3. Aký má ekonómia význam (prínos) pre život človeka?

- nástroj ekonomického myslenia a efektívnejšieho rozhodovania v živote s využitím ekonomickej vzácnosti, porovnávaním hodnoty alternatívnych (obetovaných) príležitostí a s cieľom maximalizácie úžitku, resp. čistých výhod (rozdielu medzi výnosmi a nákladmi)
- predstavuje pomôcku (nie návod) pre efektívnejšie rozhodovanie a konanie človeka (ako najefektívnejšie dosiahnuť ciele): jeden z predpokladov úspešnosti uplatniť sa v profesionálnom a osobnom živote, napríklad na trhu práce, v podnikaní a pod.
- základ pre každodenné rozhodovanie: ekonomické ráció (vyváženie k emóciám)
- umožňuje aj prevenciu podľa hnutiu ekonomickým mýtom ako získavanie ekonomických statkov „zadarmo“, trh ako „hra s nulovým súčtom“, z centra vytvárané bohatstvo, potreba zámerného usmerňovania a riadenia ekonomiky, akceptovanie regulácie zisku, cien a pod.

Trefne to vyjadruje Paul Heyne v knihe *Ekonomický štýl myslenia*:

„Keď preniknete do niektorých z princípov ekonomického uvažovania a osvojíte si ich, tak (...) si začnete všimnúť, že mnohé čo sa uvádza o spoločenských problémoch je mixom zdravého rozumu a nezmyslov. Zvyknete si rozlišovať medzi plodmi zdravého rozumu a nezmyslami s využitím základných konceptov ekonomickej analýzy“ (Heyne, 1991, s. 23-24).

4. Ako ekonomicky skúmať? Ako ekonomicky myslieť?

Primárne podmienky ekonomického skúmania:

- čo možno najviac racionálny, neemotívny a faktormi a ekonomickými zákonitosťami podložený pohľad na skúmaný jav, udalosť, rozhodnutie,...;
- schopnosť skúmať a zohľadniť aj dlhodobé a nepriame dôsledky nejakého kroku, či rozhodnutia, teda „vidieť aj to, čo nie je vidieť“ („vidieť aj za roh“).

Základom ekonomického pohľadu a skúmania je povedané slovami Fréderica Bastiata, že „dobrý ekonóm berie do úvahy aj tie účinky, ktoré je nutné predvídať, nielen tie viditeľné“ (Bastiat, 1998, s. 99) a Bastiata parafrázujúc slová Henryho Hazlitta o tom, že „umenie ekonómie spočíva v skúmaní nielen bezprostredných, ale aj dlhodobých dôsledkov daného činu alebo opatrenia a spočíva v sledovaní tohto dopadu nielen na jednu skupinu, ale i na všetky ostatné skupiny v spoločnosti“ (Hazlitt, 2005, s. 17).

Logický opis ekonomického skúmania: v diele Bastiata *Čo je a čo nie je vidieť*, osobitne v eseji „Rozbité okno“. „Príklad rozbitého okna“, tým straty hodnoty okna pre spoločnosť: zdôvodnenie nemožnosti prínosu pre spoločnosť z dôvodu obnovy (vojnou, katastrofami, či inak) zničených statkov, porovnaním s alternatívou, ak by nedošlo k „rozbitiu okna“.⁵

⁴ Pozri odkaz Adama Smitha v jazyku dneška F. A. von Hayek ku knihe *Teória mravných citů* - Smith (2005), s. xix.

⁵ Viac pozri v Bastiat (1998), s. 100-102.

1.2 ZÁKLADNÉ PRINCÍPY / ZÁKONITOSTI EKONÓMIE

Vychádzajúc z vyššie naznačeného vymedzenia podstaty ekonómie vyplývajú princípy, resp. zákonitosti, o ktoré sa opiera (nielen) (politická) ekonómia pre slobodnú spoločnosť:⁶

1. Princíp dobrovoľného rozhodovania a konania jednotlivca
2. Princíp ľudských interakcií a spoločenskej kooperácie
3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod
4. Princíp (neviditeľnej ruky) trhu
5. Princíp vlastníctva a vlastníckych práv
6. Princíp neobmedzovanej konkurencie
7. Princíp hodnoty a (nákladov) obetovanej príležitosti

Ekonomické zákony / zásady, ktoré sú súčasťou základných princípov:

- (relatívna) vzácnosť
- zákony dopytu a ponuky
- výnosy – náklady
- hraničný prístup (marginalizmus)
- del'ba práce a dynamické komparatívne výhody,...

1. Princíp dobrovoľného rozhodovania a konania jednotlivca

Prvý princíp je postavený na nasledovných základoch:

- metodologický individualizmus – rešpektovanie primárneho rozhodovania jednotlivcov: iba jednotlivec sa (primárne) rozhoduje: nie skupiny, vlády a iné kolektívne „orgány, pochopenie ekonomických javov na základe pochopenia chovania jednotlivcov
- metodologický subjektivismus – konanie jednotlivcov vychádza primárne zo subjektívnych znalostí, očakávaní, rozhodnutí a pod.
- vlastný záujem (*self-interest*), neidúci proti ostatným a
- rešpektovanie a zohľadňovanie rizika ako súčasť individuálneho rozhodovania.

Ide o kombináciu minimálne týchto princípov: ľudské konanie, individualizmus a dobrovoľnosť

Základom vedy o človeku je skúmanie ľudského konania (*human action*). To napríklad Mises definoval ako účelové chovanie človeka, ktoré prostredníctvom výberu a voľby prostriedkov smeruje k dosiahnutiu cieľa, pričom želania dosiahnuť cieľ sú motívom k tomu, aby človek konal. Pri rozhodovaniach však človeka motivuje i jeho hodnotová preferencia. Metodologicky sa ľud. konanie vymedzuje ako individualistické, subjektívne a dobrovoľné.

Z podstaty povahy človeka vyplýva **individualizmus**, nie kolektivismus, a to vo viac alebo menej skrytej podobe. Iba jednotlivci sa priamo rozhodujú a mali by niesť **zodpovednosť** a **riziko** za svoje činy. Rozhodnutia jednotlivca sú preto racionálnejšie ako rozhodnutia skupiny jednotlivcov, aj keď sú nedokonalé a chybné.

Axiómou ľudskej prirodzenosti v spoločnosti je tiež **rôznorodosť** (aj inštitucionálna), ako protipól uniformity, či harmonizácie. Sú to napríklad rozdielne schopnosti a zručnosti jednotlivcov, ktoré sú základom prirodzených rozdielov medzi ľuďmi, tak finančných, ako aj v miere uvedomovania si a využívania (výhod) slobody. Snahy o rovnosť vo výsledkoch, ako aj o vyrovnávanie takýchto rozdielov, sú v príkrom protirečení k princípu osobnej slobody.

Medzi v súčasnosti väčšinou akceptované snahy o rovnosť a o vyrovnávanie rozdielov patria sociálne inžinierske pokusy o vyrovnávanie rozdielov v príjmoch, či snahy o vyrovnávanie na základe iných rozdielov, napríklad pohlavia. Populárne sú aj snahy experimentátorov o vyrovnávanie regionálnych rozdielov, či rozdielov medzi daňovými systémami štátov.

⁶ Princípy, resp. zákonitosti (politické) ekonómie pre slobodnú spoločnosť sú uvedené ako vybrané (agregované a vzájomne sa prelínajúce) a na tomto mieste iba naznačené. Počas ďalších seminárov AKE im totiž bude venovaná hlbšia pozornosť. Zároveň platí, že sú uvádzané v poradí podľa autorom zvolenej logickej následnosti, nie podľa miery ich dôležitosti.

Zástancovia takýchto a podobných pokusov si pritom nechcú pripustiť, že výsledkom ich snáh o vyrovnanie rozdielov je alebo skôr či neskôr vždy bude spriemerovanie, ale nie tým, že sa pomôže „chráneným“ (často naopak), ale trestaním, obmedzením schopnejších a aktívnejších. Konečným dôsledkom toho je pomalšie vytváranie zdrojov a celkovo postupne pomalšie napredovanie všetkých v spoločnosti.

Pre motivácie k tvorivej aktivite ľudí je nevyhnutný **princíp dobrovoľnosti**. Princíp dobrovoľnosti ako protiváha povinnosti (vrátane povinného odvádzania sociálnych odvodov, či donedávna aj na Slovensku povinnej základnej vojenskej služby) je človeku prirodzený princíp a pre slobodu a prosperitu nutný predpoklad a dobrovoľné činnosti sú prinajmenšom v dlhodobjšom horizonte efektívnejšie ako vynucované. Vystihujú to napríklad slová Friedmanovcov: „*Dobrovoľná výmena a dobrovoľná spolupráca sú nutnými podmienkami prosperity aj slobody.*“ (Friedman– Friedmanová, 1992, s. 12)

2. Princíp ľudských interakcií a spoločenskej kooperácie

Ľudí vedú abstraktné emotívne aj racionálne motívy k tomu, aby vzájomne komunikovali a spolupracovali. Východiskom je poznanie sformulované Aristotelom, že „človek od prírody tvor spoločenský“, rozvedené napríklad Frédéricom Bastiatom, že „...človek je ovplyvňovaný nielen svojim bezprostredným okolím, ale aj všetkými ľudskými individuami, ktoré súhrnne nazývame spoločnosť...“ (Bastiat, 1998, s. 62).

Emotívne aj racionálne motívy možno odvodiť pomocou myšlienok Adama Smitha. Emotívne dôvody popísal v *Teórii morálnych pohnútok* ([1759] 2005), „... v prirodzenosti človeka existujú určité princípy, ktoré spôsobujú, že je zainteresovaný na osude iných ľudí a že je pre neho ich šťastie nevyhnutné, i keď z toho nemá nič okrem radosti, že je toho svedkom“. (Smith, 2005, s. 5)

Racionálnu potrebu zladenia sa s ostatnými napríklad Paul Heyne prirovnáva k jazde šoférov áut na preplnenej ceste, či diaľnici a ich snahu zladit' svoj cieľ čo najrýchlejšie sa dostať na nejaké miesto s prispôbením sa možnostiam jazdy vzhľadom k ostatným šoférom. (Heyne, 1990, s. 14-17)

Racionálne motívy ľudí dobrovoľne kooperovať Smith vyargumentoval prostredníctvom trhovej „neviditeľnej ruky“ (*invisible hand*) v *Bohatstve národov* ([1776] 2001). Prvotným impulzom spontánne neustále vznikajúcej spoločenskej kooperácie (*social cooperation*) sú uvedomené rozdielne schopnosti a zručnosti ľudí (know-how). Z nich plynúca špecializácia sa cez potrebu a schopnosť výmeny a obchodovania statkov medzi ľuďmi vzniká deľba práce. Tá je spolu so slobodnými výmenami podľa Smitha kľúčovým zdrojom bohatstva jednotlivcov, firiem a celej spoločnosti. Smith to opisuje na príklade výroby špendlíkov:

„...výroba jedného špendlíka vyžaduje osemnásť samostatných úkonov. V niektorých manufaktúrach každý úkon robí osobitný robotník, ja som videl manufaktúru, kde boli na to zamestnaní desiati. [...] Za jeden deň dokázalo týchto desať ľudí vyrobiť viac než 48 000 špendlíkov, teda na jedného 4 800 špendlíkov denne. Keby však pracovali každý zvlášť a žiadny z nich by nebol tomuto remeslu vyučený, tak by určite nikto z nich nevyrobil viac ako dvadsať špendlíkov na deň, možno ani jeden“ (Smith, 2001, s. 8).

Prospešnosť dobrovoľnej kooperácie je napríklad popísaná v eseji Reada *Ja ceruzka*. Obdobná oslava dobrovoľnej kooperácie (a de facto i globalizácie) na základe špecializácie a deľby práce vychádza zo sklonu k výmene a obchodovaniu. Deľba práce a zvyšujúca sa produktivita následne zvýrazňujú prirodzené rozdiely a robia ich užitočnými (motivácie).

3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod

Výsledok individualizmu v kombinácii so vzájomným prispôsobovaním sa: – *maximalizácia úžitku*, resp. čisté výhody (nielen vo finančnom vyjadrení, ale i napríklad v podobe „dobrého mena“, či pocitu uspokojenia pri dobrovoľnej solidarite formou charity a podobne).

Základ: analýza minulosti, súčasnosti a racionálnych očakávaní, s využitím porovnávania (v čistom vyjadrení – napríklad výnosy vs. náklady), vrátane *princípu nákladov obetovanej príležitosti* (ako súčasť princípu č. 7). Schopnosť ekonomicky myslieť tak predstavuje schopnosť racionálne vyhodnocovať informácie, ako sa rozhodovať v ekonomických procesoch (napríklad investovania) – na základe porovnávania (skutočných a očakávaných) výnosov a nákladov daného a alternatívneho statku, respektíve činu.

Približuje to Heyne, keď uvádza, že „jednotlivci uskutočňujú svoje činnosti na základe čistých výhod, ktoré očakávajú. Ak sa pomer očakávaného prospechu (prínosu) zvyšuje oproti očakávaným nákladom, tak danú činnosť uskutočňujú viac.“ (Heyne, 1991, s. 18).

4. Princíp neviditeľnej ruky trhu⁷

Adam Smith vydefinoval, že za predpokladu dobrovoľnosti uskutočňujú obe strany výmenu dovedy, kým môžu na nej niečo získať (obojsstranná výhodnosť výmeny). Jednotlivec, ktorý [vo výmenách] sleduje vlastný záujem (*self-interest*) je vedený *neviditeľnou rukou trhu* aj k cieľom, ktoré neboli súčasťou jeho zámerov, ale ktoré tým prinášajú prospech nielen jemu, ale aj druhej strane výmeny a ostatným v spoločnosti.

Neviditeľnú ruku trhu a príspevok vlastného záujmu k celospoločenskému opisuje Smith:

„To, že na nás každý deň čaká večera, nezáleží od láskavosti či dobroty mäsiara, pivovarníka alebo pekára, ale od toho, že každý z nich sleduje svoj vlastný záujem.“ Nespoliehajme sa na ich ľudskosť, ale na ich sebectvo (...) Tým, že sledujú len svoj vlastný záujem, slúžia často záujmom spoločnosti účinnejšie, než keby sa o to vedome usilovali.“ (Smith, 2001, s. 16, 398).

Vlastný záujem je hlavnou motiváciou k ekonomickej činnosti, ktorý so schopnosťou uvedomelej a cielenej výmeny, sklonom k vymieňaniu statkov a s deľbou práce prinášajú prospech nielen zúčastneným stranám výmeny, ale aj ostatným v spoločnosti. To vytvára trhový poriadok, ktorý sprostredkúva dôležité informácie jednotlivcom, aby vzájomne kooperovali, napríklad prostredníctvom cien.

Trhový poriadok je tak nezámerným dôsledkom sledovania vlastných záujmov, nie dobrých úmyslov (altruizmu) vo výmenách, ktoré prinášajú prospech pre spoločnosť.

Keďže pri dobrovoľnej výmene obe strany získavajú (je pre nich prospešná), tak možno hovoriť, že trh je *hra s pozitívnym súčtom*, nie zisk niekoho na úkor iného – „hra s pozitívnym súčtom“. To potvrdzuje nižšie uvedená definícia trhu

Trh možno definovať ako súhrn vzťahov a vzájomných prispôsobovaní individuálnych rozhodovaní, ktoré vedú k dobrovoľnej výmene (dohode) medzi ľuďmi, ponúkajúcimi a dopytujúcimi tovary, služby, resp. iné statky za určitú cenu.

Pre to, aby fungoval trh je potrebné, aby bolo splnených niekoľko inštitucionálnych podmienok. Okrem dobrovoľnosti a *laissez faire* sú to osobitne:

⁷ Na tomto mieste sú iba naznačené podstatné charakteristiky viažuce sa k tomuto princípu.

- vlastníctvo so zmluvnou slobodou, garanciou legitímneho vlastníckeho práva a zmluvnosťou;
- neobmedzovaná konkurencia a neregulovanie iných podmienok na trhu, vrátane cien.

5. Princíp vlastníctva a legitímneho vlastníckeho práva ⁸

Kľúčový ekonomický a etický princíp pre **fungovanie trhu (aj slobodnej spoločnosti)**⁹ je v nadväznosti na vlastníctvo seba samého (*self-ownership*) **súkromné vlastníctvo a legitímne vlastnícke právo**, ako aj nedotknuteľnosť, rešpektovanie a ochrana vlastníctva, zmluvnej slobody, presunu vlastníctva dohodou a plnenia zmlúv a iných záväzkov.

Rothbard napríklad argumentuje, že: „*vlastníctvo je konečná kontrola a správa zdrojov. Súčasťou vlastníckeho práva je tiež schopnosť rozhodovať o ňom a právo sa ho zbaviť.*“¹⁰

Vlastníctvo a (legitímne) vlastnícke právo

- vlastníctvo – výlučná a neobmedzená kontrola (moc) nad ekonomickým (teda vzácnym) statkom – vlastníctvo je eprodukt ľudských interakcií vo svete vzácnosti
- vlastníctvo seba samého (*self-ownership*) ako ho definoval John Locke, tým aj života a majetku človeka (a jeho rodiny): kľúčový a (podľa niektorých filozofických a ekonomických smerov)¹¹ absolútny ekonomický a etický princíp, garantujúci autonómiu a integritu ľudských jedincov a ich nenásilné a slobodné spolunažívanie v spoločnosti
- vlastníctvo: všetko, čo človeku patrí (lat. *suum*), resp. nad čím má plnú moc, vrát. jeho života a slobody (definícia vlastníctva v západnom ponímaní, prepájajúca tento pojem filozoficky so slobodou)¹²
- vlastníctvo seba ako inherentná súčasť ľudského bytia v spoločnosti
- súkromné vlastníctvo – predpoklad pre vymedzenie hraníc slobodnej voľby ľudského konania jednotlivca voči ostatným v spoločnosti, zvyšuje motiváciu dlhodobo zveľaďovať majetok ako kapitálovú hodnotu, sprehľadňuje vzťahy v ekonomických činnostiach, tým znamená aj zodpovednosť
- vlastníctvo a jeho črty: právo držby, nakladania s vecou, obchodovania, zbavenia sa jej,..

Vlastnícke právo (povinnosť)

- pre slobodnú spoločnosť je podstatné vlastnícke právo, vyjadrujúce vzťah medzi majiteľom a inými ľuďmi s ohľadom na vlastníctvo (vecí,..) ako legitímne vlastnícke právo - vlastníctvo, ktoré je nadobudnuté bez obmedzenia slobody a vlastníctva ostatných, napr. vlastnou činnosťou, výmenou, darom, zdedením alebo iným dobrovoľným získaním, či prvotným privlastnením (nikým nevlastneného majetku)
- úloha: zabráňovať medziľudským konfliktom pri využívaní vzácných zdrojov

Vlastnícke právo a povinnosť rešpektovať legitímne vlastnícke právo iných je jednoznačný princíp, ktorý je nutným predpokladom spontánneho poriadku slobodnej spoločnosti.

Zasiahnutie do vlastníctva iného je tak problém nielen ekonomický, ale aj etický. Úlohou vlády je preto priamo do vlastníctva ľudí nezasahovať (aspoň okrem výberom určitej čiastky daní)¹³

⁸ Téma vlastníctva a vlastníckeho práva bude podrobnejšie venovaná pozornosťou na 6. seminári AKE 2022.

⁹ Friedrich August von Hayek napríklad uvádza, že „*system súkromného vlastníctva je najdôležitejšou zárukou slobody nielen pre tých, ktorí ho vlastní, ale aj pre ostatných.*“ ([1944] 2001).

¹⁰ Rothbard (2001).

¹¹ Jednoznačných zástancov absolutizovania vlastníctva a vlastníckeho práva nájdeme napríklad medzi predstaviteľmi filozofie prirodzeného práva, rakúskej školy a školy vlastníckych práv.

¹² Pipes (2008), s. 19.

a naopak, garantovať (legislatívnu) ochranu súkromného vlastníctva pred jeho narúšaním zo strany iných, resp. vynucovať a adekvátne trestať porušovanie.

Vlády však v praxi nielenže nedostatočne chránia súkromné vlastníctvo pred jeho narúšaním zo strany iných subjektov, ale navyše priamo zasahujú, narúšajú alebo obmedzujú vlastníctvo jednotlivcov. Najväznejším zásahom do vlastníctva človeka je vyvlastnenie jeho majetku. To sa uskutočňuje častokrát pod „plášťom verejného záujmu“, dokonca v niektorých prípadoch aj pre účely „pomoci“ súkromnému subjektu.

6. Princíp neobmedzovanej konkurencie

Nevyhnutnou podmienkou pre fungovanie trhu je tiež princíp neobmedzovanej konkurencie, respektíve v praxi aspoň čo najmenej obmedzovanej konkurencie.

Konkurencia:

- spontánny (a dynamický) proces objavovania a súťaženía medzi ľuďmi, v ekonomických procesoch o najvýhodnejšie využitie vzácnych zdrojov, kde je voľný vstup do odvetvia, voľný výstup a slobodné podnikanie
- definovaná Smithom ako inštitúcia, ktorá najlepšie chráni individuálne záujmy ľudí, pričom Adam Smith uvádza, že „*konkurencia je prejav túžby po zlepšovaní vlastných životných podmienok...*“ a „*vzájomná súťaž v rámci obecne akceptovaných a efektívne vynucovaných pravidiel tlačí na ceny statkov dole smerom k ich prirodzenej úrovni*“
- predpoklad sebazdokonaľovania - motivačný tlak byť lepší, úspešnejší, tvorivejší, inovat' a poskytovať kvalitnejšie tovary a služby (aj na základe odlišnosti získavať prospech)
- prinášajúca diferencovanú odmenu podľa snahy, väčší výber a slobodu voľby, viac substitútov a cenovo elastický dopyt, tým nižšie ceny a vyššiu kvalitu (prínosy pre spotrebiteľov)
- predpoklad slobodného trhu (aj vnútorného trhu v rámci priestoru EÚ), resp. „motor“ neviditeľnej ruky trhu¹⁴
- kľúčový zdroj bohatstva v duchu odkazu Adama Smitha, vychádzajúci z rozdielností medzi ľuďmi a podmienkami, zvýrazňujúci rozdiely (ako prirodzené v ľudskej spoločnosti) a podporujúci užitočnosť týchto rozdielov

Konkurencia (definovaná ako neustály dynamický proces objavovania) vyžaduje rôznorodosť, aj podmienok (inštitucionálnu konkurenciu), nie centrálnu zavádzajúcu harmonizáciu. Napríklad slovami Salina možno uviesť, že „*...konkurencia je možná a žiaduca práve vtedy, ak sú ľudia odlišní a žijú v odlišných podmienkach...*“ (Salin, 2007, s. 68).

Naopak, riadená harmonizácia nie je potrebná, ale je škodlivá pre fungujúci (spoločný) trh. Spôsobuje spriemerovanie a brzdí tvorivosť, snahy byť lepším a úspešnejším, obmedzuje konkurenciu a presúvanie sa za lepšími podmienkami.

Vlády však často rôznymi spôsobmi zasahujú a menia podmienky na slobodnú konkurenciu, tak na strane vstupu na trh (rôzne formy licencií a iných podmienok), podnikania na trhu a výstupu z trhu.

¹³ Najrozšírenejším a najviac akceptovaným obmedzením vlastníckych práv je totiž zákonné nútenie ľudí odovzdávať časť svojich príjmov vláde v podobe daní, odvodov, či iných povinných poplatkov.

¹⁴ Adam Smith (Smith, 2001) uviedol, že neviditeľná ruka sa prejavuje cez proces konkurencie a existencia neviditeľnej ruky trhu reguluje konkurenčný boj smerom k nezamýšľaným spoločensky pozitívnym výsledkom.

Zásahy vlád do konkurencie sú najčastejšie evidentné na príkladoch regulácií podnikania, napríklad hrubým zásahom sú napríklad selektívne priame alebo nepriame zvýhodnenia poskytované vládou niektorým podnikateľským subjektom. Patria k nim dotácie podnikateľským subjektom, investičné stimuly (zahraničným) investorom, či napríklad vládne záruky za úvery podnikateľských subjektov.

Negatívne dôsledky takýchto a podobných selektívnych „zvýhodnení“ niektorých subjektov na trhu sú dlhodobé a nielen ekonomické, ale aj etické. Neznamenajú totiž „iba“ väčšiu záťaž pre daňových platiteľov, vyššie ceny a nižšiu efektívnosť v dôsledku presunu peňazí od subjektov s racionálnejšími rozhodnutiami k subjektom s menej racionálnymi rozhodovaniami o nich, v dôsledku deformovania konkurenčnej súťaže a udržiavania „suchých konárov“ (neefektívnych firiem) pri živote (pri vládnej „podpore“ firme pred jej výstupom z trhu).

Tým, že vláda presmerováva peniaze z daní k vybraným subjektom, poskytuje krátkodobú „výhodu“ (barlu) jednému na úkor iného. To spôsobuje slovami Rothbarda „kastovný konflikt“.¹⁵ Dôsledkom býva vyššia pohodlnosť podnikateľov v dotačnom odvetví, závislosť podnikania a investovania od vládnej „pomoci“ a rozširovanie záujmu iných o obdobnú vládnú podporu. Keďže sa takýmto subjektom znižuje podnikateľské riziko, klesá ich a nielen ich podnikateľská aktivita, efektívnosť a výkonnosť, tým v dlhodobejšom horizonte aj počet prac. miest.

7. Princíp ekonomickej hodnoty a nákladov obetovanej príležitosti

Pochopenie významu hodnoty a ceny je v ekonómii podstatné, osobitne to, že v ekonomických procesoch má všetko svoju hodnotu, resp. „nijaký obed nie je zadarmo“ - „no such thing as a free lunch“). Ide iba o to, koľko a kto za tovar alebo službu (za)platí.

Presadzovanie „bezplatnosti“, napríklad v sociálnej sfére, je však medzi ľuďmi (a voličmi) populárne aj z dôvodu nepochopenia tohto princípu. Dôvodom je skutočnosť, že deklarováním „bezplatnosti“ sa vyvoláva ilúzia, že napríklad za danú službu, či inú formu podpory nie je potrebné platiť. Prijemca služby za ňu síce neplatí priamo v čase jej využívania, finančná záťaž sa však prenáša (aj) na ostatných v spoločnosti, ktorí musia za relevantnú službu zaplatiť z (vyšších) daní a/alebo sociálnych odvodov.

Základné porovnanie prístupov k vymedzeniu hodnoty:

- objektívne (nákladové, vnútorne zabudované), odvodené z ocenenia práce a jej produktivity a akumulácie kapitálu (A. Smith - „paradox hodnoty“) – univerzálne nevyužiteľné
- subjektívne – odvodené zo správania sa jednotlivca (spotrebiteľa) - hodnota od subjektívneho prisúdenia hraničnej užitočnosti jednotlivcom (spotrebiteľom,....) – teória hraničnej užitočnosti (W. Jevons, C. Menger, L. Walras)

Ako relevantný prístup sa v súčasnej ekonómii akceptuje a má univerzálne využitie *subjektívna teória hodnoty*. S ňou súvisí koncept nákladov obetovanej príležitosti. Autorom tohto konceptu je Friedrich von Wieser. Z pohľadu rozhodovania sa jednotlivca predstavujú náklady obetovanej príležitosti hodnotu ušlej (druhej preferovanej) príležitosti (náklady jej činnosti), ktoré človek obetuje pri rozhodovaní. Tvorba hodnoty tak vyplýva z rozhodovania medzi ziskatou a obetovanou hraničnou užitočnosťou ekonomického statku.

¹⁵ Pozri Rothbard (2001), s. 286.

Odporúčaná literatúra

Heyne, Paul (1990): *Ekonomický styl myslenia*. VŠE Praha, 1991 (1. kap.), preklad originálu publikovaného v r. 1987.

Hazlitt, Henry (2005): *Ekonomie v jedné lekci*. Liberální institut. Praha, 1999 (s. 16-28), preklad originálu, publikovaného v roku 1946.

Bastiat, Frédéric (1998): *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut. Praha, 1998 (s. 99 – 148), preklad originálu, publikovaného v roku 1863.

Smith, Adam (2001): *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut. Praha. 2001; preklad originálu, publikovaného v roku 1776.

Read, Leonard: *Ja ceruzka*. Foundation for Economic Education. Preklad Nadácia F. A. Hayeka z originálu *I, Pencil* (1958).

Doplňujúca literatúra

Mises, Ludwig (2006): *Lidské jednání: pojednání o ekonomii*. Liberální institut. Praha, preklad originálu z roku 1949.

Schoolland, Ken (1999): *Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla*. Liberální Institut a Centrum liberálních studií. Praha, preklad originálu z roku 1995 (druhé vydanie).

Friedman, Milton - Friedmanová, Rose (1992): *Svoboda volby*. H&H Jinočany, preklad originálu z roku 1980.

Pipes, Richard (2008): *Vlastnictví a svoboda*. Praha. Argo.

Rothbard, Murray (2001): *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut. Praha, 2001.

Smith, Adam (2005): *Teorie mravních citů*. Liberální institut. Praha, preklad originálu z roku 1759.

Salin, Pascal (2007): „Vlastnická práva, konkurence a Evropská unie.“ In: Gonda, P. – Chalupníček, P. (eds.): *Na obranu slobodného trhu*. Prešov, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Liberální institut, s. 53 - 79.